

Jens Arup Seip: Sættargjerden i Tunsberg og Kirkens Jurisdiksjon, 1942, 232 S. (Det norske Videnskaps Akademi i Oslo).

I det Ydre er det ikke nogen stor Bog, den unge norske Historiker Jens Arup Seip her har skrevet, men af Indhold er den vægtig, idet den paa en i mange Maader ny og selvstændig Maade behandler en Række af de centrale Spørgsmaal i det norske Middelaldersamfunds Historie, først og fremmest Forholdet mellem Tingmøde, Kirke og Kongemagt. Hovedlinien og Resultatet af Udviklingen blev naturligvis i Norge som i Danmark. »Folket, Kongen og Kirken — det var de tre Faktorer, som betød noget, men det blev Folket, som maatte betale den Magtforøgelse, de to andre Parter opnaaede« (Schultz' Danmarkshistorie p. 553). Men selv om det endelige Resultat omtrent blev det samme, forbaves man alligevel over at se, hvor forskellige norske og danske Forhold har formet sig. Og det næsten lige fra Begyndelsen. Tænk blot, hvilken Forskel det gør, at Tingmødet og dets Lovgivning — i hvert Fald saa vidt vi kender dem — her i Landet aldrig har dristet sig til at lovgive for Kirkens Sager; de var ordnet ved Kirkens egen kanoniske Ret, som man — iflg. Saxos Ord — aldrig maa sætte sig op imod; i Norge er derimod Kristenretten overalt en Balk indenfor den almindelige Lovgivning, vedtaget paa Tinge. Derfor forstaar man ogsaa at den danske Kirke meget tidligt og som noget næsten selvfølgelig kunde erobre sig sin frie Jurisdiktionsret; thi Lovgivning og Domsmagt hører nu engang sammen som to Sider af samme politiske Suverænitet. I Norge, hvor Kirken ikke havde egen Lovgivning, var det lige saa selvfølgelig, at det maatte holde haardt for den at hævde sin uafhængige Domsmagt. Det er om dette centrale Spørgsmaal i Kirkens Historie, at Seip samler sin Fremstilling, men herudfra falder der Lys over en Vrimmel af andre Enkeltheder. Det er i det hele taget næppe for meget sagt, at den foreliggende lille Bog er et af de værdifuldeste Bidrag til norsk Middelalderhistorie, som i lange Tider er fremkommet.

I Opfattelsen af den norske Middelalderkirke har der indenfor Forskningen gjort sig to hinanden modsatte Anskuelser gældende. Den ældre Forskning (Keyser, P. A. Munch o. a.) hævdede, at Kirken vel var suveræn indenfor Bodsdisciplinen (forum internum), men at den i den egentlige Strafferet (forum externum) var underordnet verdslig Domstol. Ogsaa Biskoppen maatte søge sin Ret for Bøndernes Domstol paa Tinge. Vel blev der i Slutningen af 12. Aarhundrede gjort et Forsøg paa at hævde Kirkens juridictionelle Immunitet, men Forsøget strandede og efterfulgtes af

Sverres reaktionære Styre. Saaledes blev de gamle, primitive Tilstande ved at bestaa helt op til Konkordaterne i Bergen 1273 og i Tunsberg (Tønsberg) 1277. Disse to Konkordater — og navnlig det sidste — betegnede Hierarkiets pludselige Fremstød og fuldstændige Triumf — men en Triumf af kort Varighed. I Løbet af faa Aar var Konkordatet sat ud af Kraft, og man naaede aldrig til en Gennemførelse af en kirkelig Jurisdiktion efter kanoniske Retskrav. I direkte Modsætning hertil har først Kolsrud og siden Bull og Koht hævdet, at Udviklingen er forløbet helt anderledes. Allerede de gamle Straffe, der idømtes efter Kristenretterne, blev ifølge Kolsrud paalagt i Kraft af kirkelig Myndighed og videre hævder han, at »den norske kirke fra den ældste tid har besiddet en forholdsvis selvstændig kirkelig jurisdiktionsmyndighed i straffesager, udøvet af biskoppen og hans ombudsmænd« (Seip p. 10). I Fortsættelse heraf fastslaaer Koht, at Tønsbergerkonkordatet — »Sættargjerden«, som det rettelig bør kaldes — er den naturlige Afslutning paa en langsom Vækst, ikke et pludseligt Fremstød, og at det da heller ikke fører nogen væsentlig ny Tilstand med sig. Ligeledes mener han, at dets Bestemmelser forbliver i Kraft i hele den følgende Tid.

Denne Uenighed drejer sig — som man ser — om et meget centralt Spørgsmaal, Forstaaelsen af Tønsbergerkonkordatet, ja, om en afgørende Hovedlinie indenfor norsk Middelalderkirkehistorie. Men Traadene gaar herfra til hele det norske Samfunds Historie. Jurisdiktionen er et Kærnepunkt i Forstaaelsen af Samfundets Struktur og Fordelingen af den politiske Magt. Meget rammende indleder Seip sin Bog med følgende Ord: »Rettshandhevelse er i middelalderen den vesentlige udtryksform for politisk makt. Formene for dom og straff er derfor et viktig ledd i den historiske analyse av den gamle samfundsdannelse«. Ikke mindst er de betydningsfulde for at forstaa Samspillet mellem de to vidtspændende og samfundsskabende Organisationer, der i Middelalderen levede Side om Side, Kongemagten og Kirken.

Gennem tre Kapitler fører Seip sin Undersøgelse til Ende. Først klargør han Kirkens Stilling til Tingmødet og belyser herudfra Præsteskabets Stilling indenfor Retsplejen i den ældste Tid. Dernæst giver han et Billede af det administrative Apparat, som Kirken byggede op for at haandhæve Retsplejen — ofte skabt efter verdsligt Forbillede. Endelig bringer Bogens tredie og længste Kapitel en Analyse af selve Tønsbergerkonkordatet og en Redegørelse for Jurisdiktionen i Tiden før og efter 1277. Fremstillingen afrundes med en bred Fremstilling af Kirkens Jurisdiktion i Senmiddelalderen.

Saa vidt det rent formelle. Vi skal i det følgende se paa de Resultater, Forfatteren kommer til og fremhæve nogle af Enkelt- hederne.

Afsnittet S. 13—26 fører et i mine Øjne uomtvisteligt Bevis for, at den ældre Forskning havde Ret i sin Paastand om Kirkens juridiktionelle Uselvstændighed. Ikke blot er Kirkelovene — som allerede nævnt — en Balk indenfor den verdslige Lov, men de ældste Love viser overensstemmende, at Kristenretssagerne laa under verdsligt forum, hvor Bønderne dømte, ikke Biskoppen eller hans Ombudsmand. Spørgsmaalet bliver da, hvorledes Ud- viklingen er foregaaet fra dette ældre Stade til den Afslutning, som er kodificeret 1277. Der er her et dobbelt Forhold at fæste Opmærksomheden ved. Kirken har selv ønsket at udvide sin Bodsdisciplin, forum internum (ganga til skripta ok bæta við guð), saaledes at ogsaa de egentlige Kirkeretssager blev draget herind under. Hertil kom imidlertid en gensidig Paavirkning mellem de to Straffesystemer (Bodsdisciplinen for Kirkens forum og Kirkeretssagerne for Tinget), og at de gensidig brugtes som Støtte for hinanden. Man benægtede ikke Tingets Kompetence i Kristenretssager, men der var en Tendens til fra Kirkens Side at ordne hele Sagen, at lade Bodsdisciplinen opsluge den ydre Jurisdiktion. Vigtigere var det dog, at der fra gammel Tid var en fast Tendens til at ordne Sagerne ved frivillig Overenskomst («saatmaal», «sættargjerd») i Stedet for at søge til Tinget. Ved disse Overenskomster kom naturligt Kongens eller Biskoppens Ombudsmand i Sager, hvor Konge og Kirke var indblandet, til at spille en fremtrædende Rolle og fik efterhaanden Karakter af Dommer. Derved opstod en Art kirkelig (og kongelig) Juris- diktion ogsaa paa det ydre Omraade (forum externum), som er- stattede Tingets Domstol.

Denne Jurisdiktion ligger i Ombudsmandens Hænder. Derfor er det ganske naturligt, at Afhandlingens andet Kapitel er viet Undersøgelsen af dette kirkelige Embedes Oprindelse og Funk- tion. De norske Forhold adskiller sig her paa forskellig Vis fra f. Eks. danske, der er mere konforme med den almindelige euro- pæiske Udvikling. Ældst er »årmanen« (årmaðr), der var en Læg- mand. Senere, navnlig i Aarene umiddelbart efter 1277, dukkede Provsteembedet op — lagt i en gejstligs Hænder, men med om- trent samme Funktion. Denne nye Ordning trængte dog kun igennem i Oslo Stift. Andre Steder blev Provsteembedet sækula- riseret, saaledes at Præposituret kunde bestrides af Lægmand. Ovenover Ombudsmænd og Provster dannes Embedet som Bi- skoppens officialis, hans Stedfortræder indenfor den kirkelige

Retspleje. Denne officialis var en lønnet og afsættelig Embedsmand, der derfor ganske var afhængig af Biskoppen. Her var ingen Mulighed for Kompetencestrid. Des vanskeligere blev Forholdet Kapitel og officialis imellem, idet det førstnævnte ønskede at være Biskoppens Stedfortræder og sikre sin Selvstændighed. Med Tiden lykkedes det da ogsaa Kapitlet at blive medvirkende i Udøvelsen af den kirkelige Jurisdiktion. Det er ganske tydeligt, at denne Organisation har udviklet sig i tro Efterligning af den verdslige Organisation. Ombudsmandsembedet er ældgammelt; Provsten svarer til den senere opdukkende Sysselemand, og hans Opgaver fastslaaes i Analogi med Sysselemandens. Officialen har en Stilling, der nøje svarer til den kongelige »lagmanns«. Denne Efterligning er ikke tilfældig.

Udgangspunktet har været de gamle folkelige Domstole, Tingene. Udfra Tendensen til at naa Overenskomst før Tinget (Saatmaal) faar de kongelige Ombudsmænd en større Indflydelse og nye Organer vokser frem under Kontrol af Kongemagten: sysselemannen og lagmannen. Samtidig taber Tingene i Indflydelse og kommer under Ombudsmændenes Indflydelse. I samme Grad det sker er det umiddelbart klart, at Kirkens Trang til en selvstændig Jurisdiktion stiger tilsvarende. Derfor kan man med en vis Ret sige, at det er Sysselemand og Lovmand, der har provokeret Provst og Official frem.

Efter disse forberedende Undersøgelser vender Seip sig i Kap. III mod den egentlige Opgave: Det er uden videre klart, at den i det foregaaende skildrede Udvikling maatte medføre et Modsætningsforhold mellem Konge og Kirke. Denne belyses bedst gennem Konkordatet af 1277, sluttet mellem Magnus Lagabøter og Ærkebiskop Jon Raude. Dette vigtige Dokument underkastes S. 99—119 en mønsterværdig Analyse. Afgørende er de to første Artikler, hvor Ærkebiskoppen giver Afkald paa Magnus Erlingsøns Privilegiebrev (Ofring af Kronen i Nidaros Kirke) og paa Tronfølgeoven af 1164, medens Kongen giver Afkald paa al Jurisdiktion i kirkelige Sager. Art. 3—11 stadfæster væsentlig ældre Privilegier, medens 12—17 udvider Kirkens økonomiske Immunitet og berører en enkelt Side af Jurisdiktionen. For Besvarelsen af det afgørende Spørgsmaal, hvorvidt den kirkelige Jurisdiktion (baade i Klerke- og Kirkeretssager), som her opnaas, er en Innovation eller den naturlige Afslutning paa en længere Udvikling, er det en betydelig Vanskelighed, at næsten alle ældre kirkelige Privilegiebreve er gaet tabt. Deres Indhold maa rekonstrueres gennem Analyse af Pavebreve fra Sverretiden og Referatet af Forhandlingerne med Kardinal Vilhelm af

Sabina 1247. Ud fra en saadan Analyse og ud fra de nye Recensioner af Kirkelovene mener Seip at kunne godtgøre — i Mod-sætning til Kolsrud, Koht o. a. — at Tønsbergerkonkordatet betød et vældigt Fremstød for Kirken baade med Hensyn til Økonomi og Jurisdiktion. Jon Raude fik her bekræftet Kirkens allerede tidligere de facto anerkendte Domsret i Klerke-Sager (Sager mellem gejstlige eller anlagt af Lægfolk imod gejstlige). Noget lignende gælder Domsretten i Sager angaaende Pilegrimme. Ny var derimod Kirkens Domsret i alle Kirkeretssager (∴ Lovbrud omtalt i Kirkeretterne) og ved de Lovbrud, som blev begaaet af Ærkebiskoppens Mænd. Sammen med Bekræftelse af Skattefrihed — og andre økonomiske Fordele — samt et nyt Tienderegulativ maa dette betegnes som en vældig Vinding for Kirken. Og for alt dette var Ærkebiskoppens Betaling kun den, at han gav Afkald paa de mere end tvivlsomme Rettigheder fra Magnus Erlingsøns Tid, som aldrig havde haft virkelig praktisk Betydning, og som ingen Biskop for Alvor havde vovet at gøre Krav paa.

Var saaledes Tønsbergerkonkordatet et virkeligt Nybrud, maa man dog ikke glemme, at Selvstændiggørelsen af den kirkelige Jurisdiktion til en vis Grad var forberedt gennem den Nedbrydelse af Tingets Domstol, som allerede havde staaet paa i flere Menneskealdrer dels til Fordel for Kongens dels for Kirkens Ombudsmænd. Men selv naar man tager dette i Betragtning, var Jon Raudes Fremstød 1277 noget mere end »at plukke en fuldmoden Frugt«. Det viser ikke mindst den Reaktion mod Sættargjerden, som satte ind efter 1280. Striden antog Former, man ikke havde set Magen til siden Sverres Dage, og Ærkebiskoppen endte sit Liv som Landflygtig i Sverige 1282. Formynderregeringen for haardt frem. Man ønskede bevidst at gaa bag om Konkordatet til Tiden før 1273, ja, til endnu ældre Tilstande, og i det store og hele maatte Kirkens Mænd give efter. Sættargjerden og den dermed skabte kirkelige Jurisdiktion havde været en Sejr for Kirken, som gik langt ud over hidtidig Praksis, ogsaa udover hvad Folk var beredt til at tage imod. Den norske Kirke stod ved Midten af 13. Aarh. langt tilbage for Udlandets, ogsaa for Danmarks Kirke med Henblik paa Gennemførelsen af den kanoniske Rets Krav. Ærkebiskop Jon mente ved sin stædige Stejlhed gennem et voldsomt Fremstød at kunne indhente det forsømte. Takket være Kongens, Magnus Lagabøters, Mildhed og Føjelighed saa det ud som om dette dristige Tiltag skulde lykkes, men inden der var gaaet ti Aar havde »Reaktionen« sejret over hele Linien.

Hvorpaa beror denne for Norge ejendommelige kirkehistoriske Udvikling? Den norske Kirkes Fremstød imod sin fulde Suverænitet foregik paa et meget sent Tidspunkt. Endnu i Midten af 13. Aarh. var den kirkelige Strafferetspleje bundet til Former, som var vokset frem af den gamle nationale Rettergang; den kanoniske Rets Krav havde endnu ikke sat sit Præg paa Forholdene. Kirken selv naaede først frem til Kravet om økonomisk og juridisk Suverænitet paa et Tidspunkt, hvor Statsmagten, Kongedømmet havde vokset sig stærkt. »Den norske kirke og den norske stat nådde frem til modning ved samme tid.« Derfor havde Statsmagten — baade under Formynderregeringen og siden under Hakon V — Kraft til at slaa Kirkens Fremstød tilbage. Det var Stormændene, der førte Kampen, men det blev Kongemagten, der drog Fordelen deraf. »Således kom spliden mellem det verdslige og gejstlige aristokrati til å tjene kongedømmets sak«.

Der er god Grund til at fæste Opmærksomheden ved denne Afhandling af Jens Arup Seip. Den er ganske vist noget tung at fordøje. Stoffet er i sig selv genstridigt, og Fremstillingen maa bygges op paa mange spredte Enkeltheder. Men Undersøgelsen er klart lagt an og føres igennem med en straalende Sikkerhed og Logik. Efter mit Skøn vil Seips Grundkonception ogsaa vise sig holdbar m. H. t. Hovedspørgsmaalet om Tønsbergerkonkordatets principielle Stilling. Dertil kommer imidlertid, at Afhandlingen faar en særlig Interesse ud fra et andet Synspunkt. I den sidste Menneskealder har Styrken i den nordiske kirkehistoriske Forskning vel bl. a. været den, at man i stigende Grad forstod, at de nationale Kirker var et Led af en stor international Organisation, og at deres indre Liv kun kan forstås ud fra denne internationale Baggrund. At dette er rigtigt bestrider Seip i og for sig ikke; men indenfor visse Rammer betegner hans Undersøgelse dog en interessant Reaktion imod denne Betragtningssmaaede. Kirken er jo nemlig ogsaa, siger han, en Del af det norske Samfund, den er en Kult-Organisation, hvis Vækstbetingelser ligger i norsk Jord, og Præsteskabet er bundet af det Milieu, det virker i. Derfor har for ham Undersøgelsen Sigte fra Kirken ind over det norske Samfund, og Hovedvægten ligger paa Samspillet mellem kirkeligt og verdsligt Liv. Man maa ikke overdrive den katolske Kirkes Evne til at forme alt efter sin egen Læst, hverken i Organisation eller Kultus; denne Evne var faktisk langt mindre end Kirkens egne Prætensioner, og man skal ikke lade sig vildlede af det ofte camouflerende Begrebsapparat, som Præsterne arbejdede med.

Der er i disse Tanker noget forfriskende og belærende. Indrømmes maa det ganske vist, at de har større Gyldighed for Norge end for Danmark. Ikke for intet laa vort Land nærmere baade ved Rom og Centraleuropa. Den danske Kirke var allerede fra Begyndelsen af 12. Aarh. i langt højere Grad end den norske nogen Tid blev det, en Provins af den store internationale romerske Kirke. Men selv saa bør man ikke glemme det andet Synspunkt: at Traaden ogsaa gaar fra det hjemmegroede og nedarvede til Kirkens Organisation og Livskaar. Og hermed være saa Seips Bog paa det varmeste anbefalet alle, som interesserer sig for Studiet af Middelalderens Historie.

Hal Koch.

Kay Stenberg: Sverige-Norges skandinaviska allianspolitik 1863. Det officiella skedet. Akademisk avhandling. Helsingfors 1943. 287 Sider.

Engang i 1892 udgav den tidligere svenske Statsminister Louis De Geer sin Erindringsbog: »Minnen«. Den Redegørelse, man her finder for »Danska frågan 1863—64«, blev bestemmende for næsten et kvart Aarhundredes Opfattelse af disse Tildragelser. Kort og unuanceret gengivet, gaar den ud paa, at Alliancepolitikken i 1863 var Karl XV's og Henning Hamiltons Værk, men at deres Bestræbelser mødte uovervindelig Modstand hos de svenske Ministre, og at Forbundsforsøget følgelig blev gravlagt med Konferencen paa Ulriksdal den 8. September; derefter tilfaldt det Udenrigsminister Manderström at maskere Sagens Afvikling diplomatisk, at gennemføre en (saakaldt) »anstændig reträtt«, hvad der ogsaa lykkedes.

Hvordan man med Kendskab til det Brev, Finansminister Gripenstedt 16. November 1863 tilskrev sin Hustru¹, nogensinde har kunnet tro, at Alliancespørgsmaalet var bragt ud af Verden for den svenske Regering allerede den 8. September unddrager sig Eftertidens Forstaaelse. Men faktisk er det De Geer's Memoirer, som har præget saavel Neergaard's som Halvdan Koht's Fremstilling af Begivenhedsforløbet i Efteraaret 1863. Først 1914 paaviste Sam Clason i Svensk Historisk Tidsskrift, at Ulriksdal-Mødet kun er en Etape paa Alliancedrøftelsernes lange Vej og højst betyder en Udsættelse af Beslutningerne. Men Sam Clason førte aldrig sin Undersøgelse af Spørgsmaalet videre end til de første

¹ Tre episoder af konung Karl XV:s lif. Ur kommandör Axel Adlersparres efterlämnade papper (1893), 43—44.